

Система уроків з теми "Односкладні речення. Неповні речення"

Людмила Лінкевич,

вчитель української мови та літератури ЗОШ №28

Житомир

Повні й неповні речення

Мета: дати поняття про неповні речення, пояснити вживання тире в неповних реченнях, формувати вміння розрізняти речення повні й неповні, встановлювати пропущений в неповному реченні член речення, обґрунтувати вживання неповних речень у складних реченнях та діалогах, виховувати повагу до традицій та обрядів, до образного українського слова; розвивати увагу, уяву, пам'ять, мислення, усне й писемне мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, роздатковий матеріал, схеми, репродукції картин житомирських художників.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

Інтелектуальна розминка — "входження" в урок

Робота з кросвордом для активізації знань, якими учні вже оволоділи.

1. НАЗИВНЕ

ПІДМЕТ

УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВЕ

БЕЗОСОБОВЕ

ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВЕ

НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВЕ

БУЛА Б КРАСИВА

Завдання до кросворда:

1. Визначити тип односкладного речення.

Материнські недоспані ночі, колискової ніжність свята (Р. Братунь).

2. Головним членом у поданому вище реченні є ...

3. **Тип речення.** *Слухай кожного, але не з кожним говори* (Народна творчість).

4. *Пахне чебрецем у маминій оселі.*

5. *Благословить в дорогу, матері* (Ліна Костенко).

6. *Матір називають святою, Берегинею роду людського.*

7. Визначте присудок у поданому реченні. *Без всіх земних красот земля була б людиною красива.*

Бесіда з класом

— Яке ключове слово ми одержали в результаті роботи над кросвордом?

— Що ви знаєте про український віночок?

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання

III. Вивчення нового матеріалу

1. Спостереження за мовними явищами.

Завдання: прочитати подані на картках речення (картки з реченнями роздаються усім учням), зробити висновок про особливості побудови неповних речень, відновити пропущені члени речення.

Із хмарини — теплий дощик. Зимою бійся вовка, влітку — мухи.

Надія в людини попереду, а гріх — позаду (Народна творчість).

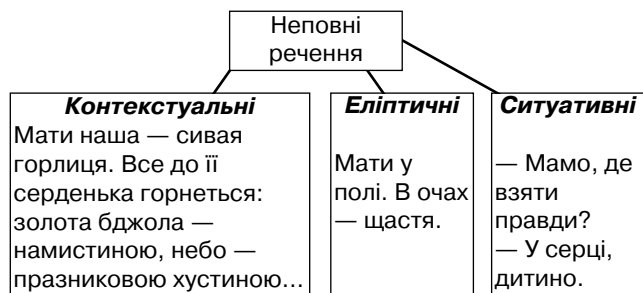
2. Робота з опорною таблицею

Неповним називається речення, в якому пропущений один або кілька членів речення, проте їх можна відтворити за змістом.

У дитини заболить пальчик, а в мами — серце.

Двоскладне повне речення

Двоскладне, неповне з пропущеним присудком

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ: У неповному реченні ставиться тире на місці пропущеного члена речення, переважно присудка:

На серці — спомин маминого свята (Д. Павличко).

Тире ставиться і в неповному реченні, що є частиною складного, коли пропущений член легко відновити за змістом попередньої частини і на місці пропуску робиться пауза: **Мудрість іде без блиску, бездумність — у позолоті** (А. Малишко).

Якщо на місці пропущеного члена паузи немає, то тире не ставиться:

Зима в душі. На всій землі зима (П. Перебийніс).

Якщо пропущено не присудок, а інший член речення, тире на місці пропуску може ставитись і не ставитись.

Роль:

— засіб економного висловлювання;

— засіб створення психологічної напруги висловлювання;

— засіб для усунення тавтології;

— засіб для надання окремим елементам речення ваги цілого речення.

III. Виконання вправ на закріплення вивченого

1. Бесіда з учнями.

— Які речення називаються неповними?

— У чому полягає відмінність між повними й неповними реченнями?

— Наведіть власні приклади неповних речень.

2. Пояснювальний диктант.

У кожному з речень підкреслити граматичні основи, визначити тип неповного речення, пояснити розділові знаки.

Віночки-обереги зроду-віку були неодмінною ознакою українського строю. А скільки в нашої нації звичаїв, обрядів, ритуалів, повір'їв, пов'язаних з вінками! До нас дійшов лише відгомін тієї барвистої Пісні Землі. Однак дійшов.

В українському віночку — велика сила. Він і боли знімає, і волосся береже. В ньому, як правило, — 12 квіточок. Барвінок символізував життя, безсмертник — здоров'я, цвіт вишні та яблуні — материнську любов, калина — красу та дівочу вроду, деревій — нескореність і довголіття. Ромашка у віночку наймолодша за своїм віком. Символізує доброту й ніжність. Переплітають вінок батіжком хмелю, що дарує дівчині гнучкість, розум.

3. Вибірково-пошукова робота.

Завдання: з поданих речень виписати тільки неповні речення, в дужках біля кожного зазначити, який член речення пропущений.

Починали носити віночок дівчата з трьох років. Перший плела мама. У віночок влітала чорнобривці, незабудки, барвінок, ромашки. Вимочувала у росах 7 днів, сушила, а тоді до скрині клала.

Кожна квіточка лікувала дитину: чорнобривці — головний біль, незабудки й барвінок — зір, ромашка — серце.

У чотири рочки плівся інший віночок. Серед доплетених квітів — безсмертник, листочки багна чи яблуні. У вінок шестиричної доньки вперше влітався мак і волошка, а цвіт яблуні — у вінок семиричної дівчинки.

У центрі віночка було гроно калини, далі — квіти незабудки, барвінку, чорнобривців, нагідок, безсмертника.

4. Дослідження з елементами трансформації.

Завдання: у поданих реченнях багато лексичних помилок (повтори слів); необхідно їх знайти й усунути, перетворивши повні речення на неповні, поставити відповідні розділові знаки.

Кожен віночок повинен обов'язково бути прикрашений стрічками. Першою в'яжеться світло-коричнева стрічка, символ землі-годувальниці. Побіч від коричневої в'яжуться жовті стрічки, символ сонця. За жовтими стрічками в'яжуться голубі стрічки. В'язали й білу стрічку, кінці якої були розшиті сріблом і золотом. На лівому кінці стрічки вишивали сонце, а на правому кінці стрічки вишивали місяць.

5. Народознавча робота.

Завдання: прочитати речення, упізнати обряд, визначити неповні речення та їх тип: еліптичне, контекстуальне.

1. Удосвіта дівчата збирали цілющі трави. Потім — квіти для вінків. Хлопці шукали дрова, щоб розпалити вогнище. У ньому — захист від злих духів, мору, безпліддя. А надто сьогодні, в таку ніч.

2. Кінець робіт віншував вінок із зібраних на стерні колосків. Його почесне місце — на покуті. Женчики одягали вінок на вродливу дівчину та йшли до господаря. Під пісенний супровід передавали його хазяїну толоки з гарними побажаннями. Господарю — повні засіки зерна, а толоківцям — ситної вечері.

6. Ситуативна справа.

Завдання: записати діалог, визначити неповні речення та з'ясувати їх роль у діалогічному мовленні.

Вінок для Лесі

Хіба що на Поліссі стрінеш таку ідилію: в конюшині на стежці мале дівча. Серед рожевого цвіту, медоносного запаху плете вінок, не боїться бджіл, які так і літають роями коло нього.

Кучеряве, синьооке, усміхнене, полишене само на себе.

— Ти чия?

— Мамина.

— А де ж мама?

— На фермі.

— А тато?

— На тракторі.

— А що тут робиш?

— Вінок плету.

— Кому?

— Для Лесі.

— А хто це?

— Лесья? Та, що вірші складає... Вчителька нам сказала, що вона польові квіти найбільше любила.

IV. Підбиття підсумків уроку

1. Бесіда з учнями:

— Які розділові знаки ставляться в неповних реченнях?

— Яка роль неповних речень?

2. Стратегія "Сенкан".

Учні складають сенкан на тему "Віночок"

Наприклад:

Віночок

Український, обрядовий

Обереігає, прикрашає, ошаслиблює

У віночку — душа народу

Оберіг

V. Домашнє завдання

Вивчити теоретичний матеріал; написати твір-мініатюру на тему: "Тримай хату, як у віночку", використовуючи неповні речення, або скласти діалог на тему: "Лікувальні властивості рослин".

Тире в неповних реченнях.

Уживання неповних речень у діалозі (2 год)

Мета: закріпити знання про неповні речення, вживання в них тире; виховувати повагу до рослин-символів, загальноморальних цінностей; розвивати комунікативні навички, увагу, пам'ять, писемне мовлення.

Тип уроку: урок закріплення вивченого.

Обладнання: підручник, роздатковий матеріал, схеми, репродукції картин житомирських художників, записи пісень про вишню.

Епіграф: *Навесні зацвітає білим цвітом,
а в жнива — червоним плодом.* (Вишня)

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Перевірка домашнього завдання.

Учні зачитують твори-мініатюри, розігрують складені діалоги.

2. Робота з епіграфом-загадкою.

— Відгадайте загадку.

— Визначте тип речення за будовою. В чому полягає особливність другої частини складного речення? Поясніть написання тире.

II. Повідомлення теми і мети уроку
III. Відтворення теоретичного матеріалу
1. Робота в парах.

Взаємоопитування теоретичного матеріалу за поданими запитаннями:

— Які речення називаються неповними?

— Які члени речення можуть пропускатися у діалозі? Як це позначається на розділових знаках?

— Наведіть приклади неповних речень, запишіть у зошити, визначте їх тип.

IV. Виконання вправ на закріплення вивченого
1. Диктант-пояснення.

Цвіт вишні влітався до українського віночка. У ньому — материнська любов і ніжність.

Закосиченням весільного деревця, вишні, розпочинається шлюбна вродливість у деяких селах Ружинського району Житомирської області. Його почесне місце — на калачі у світлиці будинку нареченої. З ним ідуть до реєстрації шлюбу, а потім — до оселі молодого.

2. Робота в групах.

Завдання: виписати з тексту неповні речення, ви-значити, який член речення пропущений, пояснити розділові знаки.

Легенда про вишню

Мала баба-знахарка вродливу онучку, до якої сваталася різні хлопці. Та всім відмовляла дівчина. Померла знахарка, **а в селі — чутка:** всі вміння і знання передала вона онуці.

Зустріла якомось дівчина свого юнака-сусіда, який був давно закоханий у неї, і запитала:

— Чи зможеш ти вмістити всю мою любов?

— Так. Ти птахом станеш — я повітрям буду. **Перетворишся в ніч — зорею стану.**

— Добре. Не забудь цього, коли настане пора.

Через деякий час у хаті дівчини — новий наречений, поважний, багатий.

На вустах красуні те ж запитання:

— Чи зможеш вмістити всю мою любов?

Вельможа розгнівався. **Пішов вивчати чаклунську премудрість. Через два роки — знову на поріг до дівчини:**

— Тепер зможу любити тебе!

Перекинулася дівчина на горличку, пан — на хижого шуліку. Стала вона рибою, **багатій — щукою.**

Довелося погодитися бідолашній на весілля з нелюбом.

У день одруження зустріла вона біля храму сусідського юнака, побачила, що у **його очах — благання.**

— Чи зможеш вічно кохати мене? — спитала дівчина.

— Так.

— Люби мене, — **вигукнула з весільної колісниці.**

Вмить розтануло їй весільне вбрання. **Попливло білими пелюстками над землею.**

Спалахнули сади білосніжним цвітом, а **земля — дивом небаченим:** пастух перетворився на бджолиний рій, який почав збирати запашний мед з вишневого цвіту. Так триває й досі: вишня — вічна наречена, а бджоли вічно цілують її. **Приймають дарунок невмирущого кохання.**

3. Конструювання (робота в групах).

Групам роздаються тексти загадок, народних прикмет, повір'їв, слова яких розміщені в неправильній послідовності. Завдання — відновити текст, знайти неповні речення, підкреслити всі члени речення, поясни-

ти розділові знаки. Подаємо речення з правильним розташуванням слів.

Перша група. **Загадки про вишню**

1. Червона копаночка, а всередині — кісточка.

2. За хатиною в садочку у зеленому віночку та в червоних намистинках — дівка молода. За намисто кожен — смик! Та й укине на язик.

Друга група. **Прикмети**

1. Якщо влітку цвіт на вишні, то восени — тепло й сухість.

2. До Покрови жодного вишневого листу — зима буде тепла.

Третя група. **Повір'я**

Хворих дітей батьки проймали крізь розколоту зумисне вишню, яку потім зв'язували, щоб зрослась. Гадали, якщо вишня зрослась, то дитина одужає.

4. Коментоване письмо "Записую — думаю — коментую".

Вечірня вулиця — в берегах вишневого цвіту. Ідеш по грузькому піску, а над тобою — білі пахучі хвилі. Вони поки що застигли. Очікують слушної миті, щоб линути донизу. Накрапає дрібен-дрібен дощик. Деревця — чи то в парі, чи то в ріденькому туманці, який зм'якшує все, злагіднює.

Дерева — в смерканні. Частку за часткою свого пелюсткового світла віддають похмурим посланцям ночі. А далі, вже під ранок, вишні, омившись свіжістю, починають теж розвиднятися із досвітком, а їхні квіти — займатися невбитою внутрішньою снагою. І з першим променем сонця — вибух ясного цвітіння! Воно таке яскраве, що затьмарює й цей день... (За Є. Гуцалом)

5. Попереджувальний диктант.

Слово "вишня" грецького походження. У вчених — чимало гіпотез щодо походження цього дерева. За однією з них, вишня походить із субтропічних районів Азії, за другою — з північних країв.

У вишневому роді — 130 видів. Є серед них велетні й карлики. Вишня не тільки красиве дерево, а й корисне. Головна цінність його у чудових, з приємним смаком м'ясистих плодах.

У дерева — цілющі лікувальні властивості. Відвар свіжого листа використовується при лікуванні жовтяниці, а відвар із черешків — при лікуванні високого тиску (*3 підр. ботаніки*).

6. Творча ситуативна вправа.

Завдання: а) визначити стиль мовлення попереднього тексту;

б) скласти й розіграти діалог з використанням неповних речень. Використати інформацію про вишню, яка звучала на уроці.

Діалог між учнем-іноземцем і вами, який цікавиться, чому вишня є символом України.

Ви виступаєте на засіданні біологічного гуртка з повідомленням про ареал поширення вишні. Інший учень — кореспондент, який ставить запитання.

V. Підсумок уроку

1. Усна творча вправа-узагальнення.

Завдання: пояснити, як ви розумієте поетичні рядки. Визначити структурні компоненти поданого речення, підтверджуючи правилами написання, що вивчили на попередніх уроках.

Вишневий вітер на землі.

Вишневі думи на чолі.

І доки світ у плині літ —

Вишневий вітер, вишневий цвіт.

VI. Домашнє завдання (диференційоване)

1. Вивчити теоретичний матеріал.
2. Написати твір-мініюру на тему: "Звуть Українкою тебе в нас, вишня, — вишневим сонцем світишся мені" (В. Василаско).
3. Виписати загадки, прислів'я, прикмети про вишню, обговорити їх значення в парах з друзями.

Тестування з теми

"Односкладні та неповні речення"

1. Визначте, яке з поданих речень є односкладним.

- А. Найсвятіші в небо поривання падають до грішної землі (С. Крижанівський).
- Б. Колеса глухо стукотять, мов хвиля об пором (В. Стус).
- В. Не спопелай і не топчи отих краплин святої віти... (С. Ярема).
- Г. Цвітуть яблуні (М. Коцюбинський).

2. Серед поданих речень вказати, яке є односкладним безособовим.

- А. Яблука. Сонця плями (Л. Талалай).
- Б. Чуже бачить, а свого не помічає (Народна творчість).
- В. Пахне сосною, м'ятою, житнім хлібом і бджолами (М. Гірник).
- Г. Яка висока і густа трава! (Ю. Смолич).

3. Односкладним неозначено-особовим є речення:

- А. Нам найбільше аплодували (А. Камінчук).
- Б. Неназване завжди чекає ймення (Т. Севернюк).
- В. Замани мене в пісню, у щебет, у довір'я мене замани (Є. Летюк).
- Г. Ти в моєму серці, Україно, думою Шевченка гомониш (Б. Олійник).

4. Неповним є речення:

- А. Руки твої роботять — ось твоє щастя (О. Підсуха).
- Б. Навколо — тиша (М. Коцюбинський).
- В. Нам все дано батьками, щоб радіти... (М. Ткач).
- Г. Щастя — не знати спокою, в далі йдучи невідомі (О. Підсуха).

5. Серед поданих речень визначити односкладне називне.

- А. Краси не зміряти у світі (М. Нагнибіда).
- Б. Яка земля! Яка велика доля! Які дороги поколінь! (М. Нагнибіда).

- В. О земле-мати! В сонячній добі вітаю я пробудження в тобі (Т. Коломієць).
- Г. Земле Вітчизни, квітни і живи! (Л. Костенко).

6. Встановити відповідність між реченнями та їх характеристиками.

- 1) Односкладне означено-особове.
- 2) Односкладне узагальнено-особове.
- 3) Двоскладне неповне еліптичне.
- 4) Двоскладне неповне контекстуальне.

- А. Благословіть мене на щастя (Л. Талалай).
- Б. Птиця красна пір'ям. Людина — своїми ділами (Нар. тв.).
- В. Вчи дитину не штурханцями, а хорошими слівцями (Нар. тв.).
- Г. У небі — ластівки.

7. У другій частині поданого складного речення, що є неповною, тире ставимо на місці пропущеного:

- Ранні пташки росу п'ють, а пізні — сльози (Нар. тв.).
- А. Підмета.
  - Б. Присудка.
  - В. Додатка.
  - Г. Підмета й присудка.

Прочитайте текст. Виконайте наступні завдання до нього.

- (А) Як тихо і славно у полі!
- (Б) Від стерні й снопів підіймаються пахощі відволоженого жита.
- (В) А зверху — солодка теплінь липового цвіту.
- (Г) Чи зможе художник змалювати такий петрівчанський вечір?
- (Г) Ні, такого не намалюєш — тільки побачити зможеш (За М. Стельмахом).

8. Вкажіть односкладне означено-особове речення.

А	Б	В	Г	Г

9. Вкажіть односкладне безособове речення.

А	Б	В	Г	Г

10. Вкажіть неповне еліптичне речення.

А	Б	В	Г	Г

Шановні читачі!

Нагадуємо, що ви можете оформити передплату на часопис
"Українська література в загальноосвітній школі" з будь-якого місяця
2012 року у найближчому відділенні зв'язку.

Індекс видання у Каталозі періодичних видань України — **22410**.

Передплативши наш часопис, ви зможете ознайомитися з досвідом роботи кращих учителів України; із науково-методичних статей дізнаєтеся, яким має бути сучасний урок, як проводити гурткові та факультативні заняття; прочитаєте цікаві розробки сценаріїв позакласних заходів.

Надсилайте нам свої статті, беріть участь у конкурсі "Краса і сила мистецтва слова", пишійте, яким би ви хотіли бачити наш журнал у 2012 році.